

KRONIEK.

IN MEMORIAM JUST HAVELAAR

12 FEBR. 1880—3 FEBR. 1930.

„Wij allen misschien zullen het er bij neerleggen en zullen niet overwinnen, maar evenmin zullen wij overwonnen worden; wij zijn er misschien noch voor het een, noch voor het ander, maar om te troosten of om een troostvoller kunst voor te bereiden.”

VINCENT VAN GOGH.

Havelaar is heengegaan, strijdend tot het laatst, als een held, bijna een heilige. Niet uit vrees voor het ongekende streed hij, maar terwille van de zijnen. Hij stond nog in het volle leven en haalde de vijftig jaar niet. Ook voor tallozen, buiten den innerlijksten kring zijner omgeving, is het verlies ontstellend groot: hoevelen hadden zich niet aan het vuur van zijn vriendschap verwarmd!

Teveel had deze mensch den laatsten tijd doorgemaakt. Onzegbaar groot persoonlijk geluk na groote persoonlijke rampen; naast stijgende waardeering ook harde, onverdiende aanvallen, waaronder deze opstaande, bereidwillige geest wel zeer geleden moet hebben. En dan: ziekte en nogmaals ziekte. En hij gunde zich den tijd nooit uit te zieken.... Geen koortsige onrust joeg hem voort, maar de te oppermachtige drang zijn krachten uit te buiten, zijn tijd te benutten. „Je bent opgebrand in je werk,” zei Dirk Coster.

Havelaar als mensch te omschrijven, het ware geen gemakkelijke taak. Het kan niet anders of hij moet sommigen een niet ongevaarlijke fantast en een gecompliceerde, ongedurige virtuoos zijn toegeschenen. Toch was hij hiervan wel het tegendeel. Zijn feillooze intuïtie en bijna kinderlijke directheid hebben hem steeds voor deze gevaren behoed. Havelaar had stellig iets van het kind, zooals hij ook iets had van den „heiligen dwaas”. Hij had iets van het kind, dat waagt en weergaloos dapper is omdat het nauwelijks de vrees nog leerde kennen. Hoe verre vermetele tochten ondernam hij niet in den geest — deze man die, bij wijze van uit te rusten, half Europa soms doorreisde in 'n week. Vaak waren zij vergeefs, die geestestochten, vaak zag hij zich gedwongen terug te keeren, vermoeid van het tobben over zóóveel onoplosbare problemen. Maar veel kostbaars heeft hij ook meegenomen en hij is soms als een minstreel gegaan van het eene kamp naar het andere; hij heeft soms verbanden gelegd die niemand kon leggen, omdat niemand zóó rondzwierf en zwervend zóó hardnekkig zocht. En niettegenstaande dezen lust tot de synthese, niettegenstaande dezen drang het geheel te overzien, was Havelaar méér nog een stuwende dan ordenende, méér nog een emotioneele dan intellectueele kracht. Zijn denken was een denk-voelen en als criticus

behiel hij van den kunstenaar het spontane élan; nooit reageerde hij met een deel van zijn wezen, altijd met de drie-éénheid van lichaam, geest en ziel. En wat in laatste instantie zijn geschriften zoo waardevol maakt, het is de warmte van zijn uitbundige goedheid.

Men zal mij hier van „ethiek” betichten, zooals men Havelaar ervan betichtte. Men ga zijn gang. Het gesol met dit woord dreigt weer naar aanleiding van zijn sterven zulke afmetingen aan te nemen, dat het een man van eenige intelligentie van schaamte en schrik zou doen blozen. Deze „ethiek” schijnt eenerzijds de roode vlag te zijn voor alle (zoowel „echte” als „would-be”) stieren in de arena onzer aesthetische wereld, — anderzijds voor velen een inderdaad té gemakkelijke kapstok voor weleens misplaatste, althans éénzijdige bewondering.

En Havelaar éénzijdig bewonderen, het wil zeggen hem onrecht aandoen: men kan zich van dezen criticus en essayist niet simplistisch afmaken. In deze dagen van „duizend en één specialiteiten” bezat Havelaar den moed der veelzijdigheid; in deze dagen van ergerlijk sectarisme zocht hij de bronnen van het levenscontact in onze kunstwereld open te houden, zocht hij het kunstwerk in wijder, cultureeler verbanden op te nemen, het zich daarbij verre van gemakkelijk makend!

Dit alles over het hoofd te zien, was de onvergeeflijke kortzichtigheid van wie hem den laatsten tijd zoo ongenadig aanvielen. Ook al had Havelaar zijn tekortkomingen; al nam hij weleens te veel hooi op zijn vork; verwaarloosde hij weleens de puntjes op de i's of schoot in zijn enthousiasme zijn doel vér voorbij.... hij had a u f o n d steeds meer gelijk dan zijn opponenten.

Maar ik wil dit In Memoriam door geen polemieken ontheiligen. Liever breng ik in de herinnering het vele dat Havelaar — betrekkelijk in zoo korten tijd! — ons vermocht na te laten. Alleen al op gebied van beeldende kunst publiceerde hij meer dan enig ander criticus ten onzent. — Daar zijn de omvangrijke, suggestieve beschouwingen over de „Oud Hollandsche Figuurschilders”, „De Symboliek der Kunst”, „Het Sociale Conflict in de Beeldende Kunst.” Ge kunt deze werken naar willekeur openslaan en elke bladzijde zal boeien door den rijkdom der ideeën en door den tegelijkertijd exacten en lyrisch-meeslependen stijl. — Daar zijn de werken van kleineren omvang: Van Gogh, Rodin, Berlage en het misschien minder bekende maar bijzonder mooie en sobere geschrift over Ruysdael en Hobbema. Onder deze studies neemt die over Van Gogh een afzonderlijke plaats in. De jaarlijks toenemende, overstelpende hoeveelheid Van Gogh litteratuur ten spijt, behoudt dit werk ten volle zijn waarde, zoowel door het indringend psychologische begrip waarvan het getuigt, als door het brandende élan waarmede het geschreven werd. — Daar zijn de talloze afzonderlijke opstellen die Havelaar schreef, vroeger vaak in dit tijdschrift,

de laatste jaren geregeld in „De Stem”; de onafzienbare reeks critieken in „Het Vaderland” — week op week, maand op maand, jaar op jaar, ruim tien jaar achtereen — critieken van ongelijke waarde, maar hoe ware het anders mogelijk!

En hiermede zijn niet de werken genoemd, die Havelaar wellicht als zijn belangrijkste beschouwde, de werken van religieus-maatschappelijke aard: ook dáár de zekerheid — elke critiek ten spijt — dat Havelaar een bezielde en overtuigende was, een ten leven wekkende geest. Evocatief, stimuleerend, loswoelend.

Vergeten wij niet hoveelen hij ook bereikte met zijn tallooze lezingen, hoeveel hij langs dezen weg deed voor de populariseering der jongste stroomingen in schilder- en beeldhouwkunst. Vergeten wij niet hoveelen hij ook in het daadwerkelijke leven geholpen heeft, jonge kunstenaars in het bijzonder. Het kon in deze spanning van jagende activiteit niet doorgaan, dit was te voorzien.... Een werk over Von Essen was juist verschenen, een werk over Masereel en een grooter over „Het Portret door de Eeuwen” waren juist voltooid....

* * *

Het is gerechtvaardigd, Havelaar's taak als voltooid te beschouwen. Ik voor mij althans zie geen duidelijken groei in een toekomst. Was bij Havelaar ooit sprake van een groei? Het is opmerkelijk, hoe volledig gevormd en innerlijk zeker van zichzelf deze auteur reeds bij zijn debuut was, hoe in den loop dier twintig jaren de te beheerschen stof aanhoudend zich uitbreidde, maar de kern zijner levensbeschouwing geen noemenswaarde wijzigingen onderging.

Het is mogelijk, nogmaals, Havelaar's taak als voleindigd te beschouwen. Maar met dat al stond hij in het volle leven en is het voor wie hem goed gekend hebben ondenkbaar, dat hij reeds heen ging uit ons midden. Wij herinneren ons te goed nog zijn smalle beweeglijke gestalte, zijn zwevenden gang. Wij herinneren ons het kloeke hooggewelfde voorhoofd, met den krans van ietwat wilde en zwierige haren, vroeger rossig, sedert een ziekte wit geworden (hoe gewillig had Van Gogh dezen kop aanvaard!) Wij herinneren ons de straling van zijn zachte verwonderde oogen, en zijn stem, zijn lach, zijn scherpe onverhoedsche ironie. Wij herinneren ons te duidelijk het onmisbare, het verrassende en ontwapenende van dit alles en vooral zijn handen, — handen waar het leven over heen was gegaan, — handen groot en smal, edel en beweeglijk, — beweeglijk zooals alles aan hem beweeglijk was....

Maar het beweeglijke en bewogene vond zijn uiteindelijke rust.

W. J. D. G.